

SSAD

Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi

ISSN 2587-2621

Volume 7, 100th Anniversary of Republic of Türkiye Special Issue

sisaddergi@gmail.com

Makale Türü/Article Type: Araştırma/Research

Makale Gönderim Tarihi/Received Date: 04.10.2023

Makale Kabul Tarihi/Accepted Date: 23.10.2023

DOI: 10.30692/sisad.1371261

YÜZ YILLIK CUMHURİYETİN GÇ TARİHİ

The Migration History of the Hundred-Year Republic

Mim Sertaç TÜMTAŞ

Prof. Dr.

Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi

Fen Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü

ORCID ID: 0000-0002-6365-8876

mimsertac@mehmetakif.edu.tr

Ayberk Can KSE

Yüksek Lisans ğrencisi

Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Anabilim Dalı

ORCID ID: 0009-0003-7436-3533

ayberkcankose@hotmail.com

Atıf/Citation: Mim Sertaç Tümtaş & Ayberk Can Köse (2023), "Yüz Yıllık Cumhuriyetin Gç Tarihi", *Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C.7, Türkiye Cumhuriyeti'nin 100. Yılı zel Sayısı, s. 63-75.

z: Türkiye'nin ekonomik, sosyal, kültürel ve siyasal yapısında etkisi hissedilen ilk gç hareketi, Cumhuriyet öncesine uzanan, 19. yüzyılda Osmanlı'nın toprak kaybetmeye başlamasıyla birlikte, Osmanlı'nın yeni sınırlarına doğru Kafkas coğrafyası ve Balkanlardan gelen gçtr. Ardından yaşanan gç ise Türkiye'nin kuruluş aşamasında, yine Balkan ülkelerinden olan Yunanistan'daki Müslüman Türklerle lkemizde bulunan Rum nüfusu içerisine alan mübadele göçüdür. 1950'li yıllar ise ülkemizin dönüm noktalarından birini teşkil etmektedir. Bu tarihte başlayan kırsal czlme kaynaklı kırdan kente gücün meydana gelmesiyle birçok kişi, kentlerdeki mevcut ekonomik alana eklenmeye başlamıştır. 1960'lı yıllarda ise Avrupa lkeleriyle de anlaşmalar imzalayan Türkiye, tarihinde ilk kez kitlesel olarak dıőarıya gç vermiőtir. Yıl 1989'u gösterdiğinde Bulgaristan'da maruz kaldıkları asimilasyon politikaları sonucunda yerinden olan Müslüman Türk nüfusu, 1950-1951 yılında yaşanan zorunlu göç sürecinden sonra ikinci defa yaőayarak, Türkiye'ye doğru yola koyulmuőtur. 1980'li ve 1990'lı yıllarda lkemizin Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgesinde meydana gelen çatışma ortamından dolayı ise bölgede yaşayan insanlar zorunlu göç sürecini yaşamıştır. 2011 yılında, Suriye'de başlayan iç savaőın neden olduğu Suriyelilerin Türkiye'ye zorunlu gücü başlamıştır. Son olarak ise Afganistan'da yaşanan siyasi ve ekonomik istikrarsızlıklardan dolayı son 10 yıl içinde büyük bir kısmı düzensiz gcmen olmak üzere yüzbinlerce Afganistan vatandaşı Türkiye'ye göç etmiştir. Bu

çalışmada, belirtilen sınırlılıklar içerisinde Türkiye'nin yüz yıllık tarihinde meydana gelen kitlesel göç hareketlerinin vurgulanması hedeflemiştir.

Anahtar Kelimeler: Göç, Göç Tarihi, Türkiye, İç Göç, Dış Göç.

Abstract: The first migration movement that influenced Turkey's economic, social, cultural, and political structure was the migration from the Caucasus and the Balkans towards the new borders as the Ottoman Empire began to lose territory in the 19th century. Subsequently, the exchange of populations, which included Muslim Turks from Greece and the Greek population living in Turkey, took place during the early years of Turkey's establishment. The 1950s marked a turning point for the country as rural-to-urban migration due to rural disintegration began, with many people integrating into the existing economic space in cities. In the 1960s, Turkey also signed agreements with European countries, resulting in mass emigration for the first time in its history. By 1989, the Muslim Turkish population displaced in Bulgaria due to assimilation policies faced a second forced migration, similar to the events of 1950-1951, as they embarked on a journey to Turkey. In the 1980s and 1990s, people in the Eastern and Southeastern Anatolia regions experienced forced migration due to the conflict in the area. In 2011, the forced migration of Syrians to Turkey began as a result of the civil war in Syria. Finally, over the past decade, hundreds of thousands of Afghan citizens, many of whom became irregular migrants, have migrated to Turkey due to political and economic instability in Afghanistan. This study aims to highlight the mass migration movements that have occurred in Turkey's hundred-year history within the specified limitations.

Keywords: Migration, Migration History, Türkiye, Internal Migration, External Migration.

GİRİŞ

Göç, Cumhuriyet tarihinin en önemli sosyal olgularının başında yer almaktadır. Cumhuriyetin kuruluşu ile ülke gündemine Türkiye ve Yunanistan arasındaki mübadele ile giren göç olgusu günümüze kadar farklı coğrafyalardan, farklı gerekçelerle, farklı boyutlarla etkili ve oldukça dinamik bir şekilde süregelmiştir. Zira ilk nüfus sayımının yapıldığı 28 Ekim 1927 tarihinden son nüfus sayımının yapıldığı 31 Aralık 2022 tarihine kadar ülke nüfusunun neredeyse 7 kat arttığı görülmektedir. TÜİK verilerine göre ilk nüfus sayımında 13.649.945 olan Türkiye nüfusu son açıklanan Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi (ADNKS) sonuçlarına göre 85 milyon 279 bin 553 kişiye ulaşmıştır. Şüphesiz ki doğal nüfus artışının yanında ülke nüfusunu arttıran temel faktör, Cumhuriyetin kuruluşundan günümüze kadar dinamik bir şekilde süregelen göçtür.

Yine ülkedeki göç hareketlerinin dinamikliğini vurgulayan önemli bir göstergesi nüfusun kır kent dağılımındaki değişimdir. İlk nüfus sayımında ülke nüfusunun yaklaşık %76'sı kırsal alanlarda, %24'ü kentlerde yaşamaktayken, son nüfus sayımına göre ise ülke nüfusunun %6,6'sı kırsal alanlarda buna karşın %93,4'ü kentlerde yaşamını sürdürmektedir. Bu veriler kırsal alandaki nüfusun kentlere doğru bir göç hareketine girmiş olduğunun önemli bir göstergesidir. Bunun yanında yine son açıklanan Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi (ADNKS) sonuçlarına göre, ülkemizde ikamet eden yabancı nüfus 1 milyon 823 bin 836 kişiye ulaşmıştır. Bu nüfusa Göç İdaresi Genel Müdürlüğünde kayıtlı Geçici Koruma, Uluslararası Koruma ve düzensiz göçmenleri de eklersek neredeyse sayıları 10 milyonu bulan bir yabancı nüfusun da Türkiye'ye göç ettiğini belirtmek mümkün olmaktadır. Bütün bu veriler Cumhuriyet tarihinde göçün ne denli dinamik ve önemli bir sosyal olgu olduğunu göstermesi açısından önem teşkil etmektedir.

Bu çerçevede Türkiye'de oluşmuş olan göç hareketlerine bakıldığında Türkiye toplumunun ekonomik, kültürel, siyasal ve sosyal yapısını değiştiren dönüştüren etkilerini görmek mümkündür. Zira Türkiye'de göçün dönemsel ve sürekli etkilerinin yaşanmadığı tek bir tarihsel aralık dahi yoktur. Çünkü bu ülke bünyesinde oldukça fazla sayıda göçü barındırmış ve bu göçlerin etkileriyle birlikte yoğrularak bugünlere gelmiştir.

Bu çalışmada Türkiye göç tarihini oluşturan göç hareketleri, akım yönü, göç eyleminin oluş biçimi, kitleselliği ve göç gerekçeleri dikkate alınarak 9 başlık altında incelenecektir. Buna göre, her ne kadar 100 yıllık Cumhuriyet tarihi içerisinde kitlesel yönü pek olmasa da Osmanlı'nın son dönemlerinde yoğun olarak yaşanması ve Cumhuriyetin toplumsal yapısındaki etkisinden dolayı, Türkiye göç hareketlerinde ilk olarak Kafkas coğrafyasından Anadolu'ya doğru yaşanan göç hareketlerine değinilecektir. Akabinde yine hem Osmanlı'nın son döneminde hem de Cumhuriyet tarihi boyunca Türkiye'nin en fazla göç aldığı coğrafyalardan biri olan Balkan

coğrafyasından Türkiye'ye karşı yönelen göçler irdelenecektir. Daha sonra Cumhuriyet tarihinin ilk kitlesel göç hareketi olan Mübadele göçüne ayrı bir başlık altında yer verilecektir.

Bu tartışmalardan sonra ülke içi göç hareketlerinin, başka bir deyişle kırsal çözümlenin yoğunlaştığı 1950'li yıllar, II. Dünya Savaşı sonrasında, batılı ülkelerle hızlı kalkınma amacıyla 1960'lı ve 1970'li yıllarda yapılan ve akım yönü açısından Türkiye'den Avrupa'ya doğru yaşanan işgücü göçü ele alınacaktır. 1980'li yılların sonundan itibaren ise bu kez gerekçesi farklılaşan göç hareketleri karşımıza çıkmaktadır. Bunlardan ilki 1989 yılında Bulgaristan'dan Türkiye'ye doğru yaşanan zorunlu göç hareketiyken, ikincisi ise özellikle 1990'lı yıllarda yoğunlaşan ülke içi yerinden edilme süreci olan Türkiye'nin Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinden ülkenin batısındaki kentlere doğru yönelen kitlesel göçlerdir.

Son olarak ise yine akım yönü açısından Türkiye'ye doğru gerçekleşen iki kitlesel göç tartışma konusu yapılarak göç tarihimizde yerini alacaktır. Bunlardan birincisi Türkiye'nin aldığı en büyük kitlesel göç olan ve Suriye'deki iç savaştan dolayı yaşanan zorunlu göç iken ikincisi ise yine Afganistan'daki çatışmalardan dolayı yaşanan ve büyük bir bölümü düzensiz gerçekleşen göçlerdir.

Şüphesiz ki bütün bu göçlerin gerekçelerine göre farklılaşabilen son derece derin sonuçları bulunmaktadır. Ancak çalışmanın sınırlılığı açısından ülke tarihine etkisi bulunan bütün bu göç hareketleri sonuç ve gerekçelerine çok fazla odaklanılmadan tartışılacaktır.

Göçe Dair Kısa Bir Tartışma

Genellikle farklı gerekçelerle ortaya çıkabilen göç, belirli bir zaman diliminde veya süreklilik kazanmış bir biçimde, bir yerleşim biriminden diğerine doğru, bireysel ya da kitlesel hareketi içeren ve genellikle bireysel açıdan daha iyi bir yaşam standardına ulaşma amacıyla gerçekleşen nüfus hareketidir. Bu gerekçelere bakıldığında genel olarak ekonomik, sosyal, siyasal, kültürel ve ekolojik nedenlerin göç kararında belirleyici olduğu görülmektedir. Bunun yanında farklı gerekçelere bağlı olarak gerçekleşen göçler, gönüllü ve zorunlu göç ayrımını da beraberinde getirmektedir (Tümtaş, 2020, s.27). Göç hareketlerinin tarihine baktığımızda, özellikle sosyoekonomik temelli gerçekleşen gönüllü göçlerin, kapitalizmin gelişimine koşut olarak hız kazandığı ve göç kararının alınmasında, sistemin yarattığı istihdam talebinin karşılanması düşüncesinin önemli bir yer tuttuğuna rastlanılmaktadır.

Öte yandan konu ile ilgili bir başka boyutu oluşturan ve göç hareketinin gerçekleşme sürecini de kapsayan göç eyleminin oluş biçimi bakımından göç türleri, üç şekilde incelenebilmektedir. Bunlar, tek tek kişi veya ailenin genellikle gelişmemiş bölgelerden gelişmiş bölgelere doğru gerçekleştirdikleri göç biçimi olan bireysel göç, toplumun tamamının veya büyük bir kısmının, ekonomik, siyasi, yönetsel ve toplumsal nedenlerle, kendi topraklarının dışına çıkmasını ifade eden kitlesel göç ve tanıdıklarla bağ/ilişki bulunması dikkate alınarak onların bulunduğu yerleşim birimine göçün gerçekleştirilmesine karşılık gelen zincirleme göçtür.

Ulusal sınırların içerisinde gerçekleşen iç göç hareketleri, akım yönleri bakımından, değerlendirildiğinde genellikle, kırdan-kente, kentten-kente ve kırdan-kıra şeklinde değerlendirilmekteyken çok fazla görülmemekle birlikte, kentten-kıra göç türü ile de karşılaşılmaktadır (Tümtaş, 2020, s.31).

Kafkas Göçü

Yukarıda belirtildiği gibi, Cumhuriyet tarihinde kitlesel yönü bulunmamasına rağmen, genç cumhuriyetin sosyolojik yapısı içindeki ağırlığı nedeniyle Kafkas göçlerine kısaca değinmek, çalışmanın bütünlüğü açısından önem arz etmektedir. Tarihsel süreç bakımından ele alındığında Türkiye'nin en önemli sorunlarından biri olan göç olgusunun kökeni Osmanlı İmparatorluğu dönemine kadar uzanmaktadır. Zira 19. ve 20. yüzyılda meydana gelen olaylar sonucu kaybedilen topraklarda yaşayan birçok Müslüman/Türk, Osmanlı İmparatorluğu'nun yeni

sınırları içerisine doğru göç etmiştir. Dolayısıyla her yeni kaybedilen toprak sonrasında sürecin önemli bir sonucu, kaybedilen topraklarda kalan Osmanlı tebaasının Anadolu'ya göçüdür. Bu sürecin yaşandığı bölgelerden biri de Kafkasya'dır. Özellikle Rusların bölgedeki hakimiyeti ve baskısı sonunda başlayan, Kırım savaşı sonrası ivme kazanan Kafkasya'dan Anadolu'ya göç 19. Yüzyılın önemli göç hareketlerinden biridir. Zira bu dönemde Ruslar, bir milyon civarında Çerkez, Çeçen ve diğer Kuzey Kafkasya halklarını Türkiye'ye sürmüşlerdir. Bu dönemde Osmanlı ülkesine Kırım ve Kafkasya'dan 1.000.000 ile 1.200.000 arasında göçmen geldiği hesap edilmektedir (Tepekaya, 2006, s.468). Kemal Karpat (2003, s.112) ise gelen göçmenlerin sayısının 2 milyona ulaştığını belirtmektedir. Dolayısıyla cumhuriyetin ilk döneminde mevcut sosyolojik yapıda belirgin bir Kafkas göçmeni nüfusunun olduğunu belirlemek mümkündür.

Balkan Göçü

Balkan göçleri de tıpkı Kafkas göçlerinde olduğu gibi Osmanlı'nın çöküş sürecindeki önemli göç hareketleri arasında yer almaktadır. Ancak Balkan göçünün önemli bir farklılığı Cumhuriyet döneminde de kitleselliğini korumasıdır. Yani Cumhuriyet kurulduktan sonra da kitlesel olarak bu göç sürmüştür. Bu göçün yegane özelliği, çoğu göç hareketinin aksine, başladığı ve devam ettiği zaman dilimi bakımından ülke sınırlarının belirlenme sürecini içermesi ve bu duruma paralel bir seyirde gerçekleşmesidir. Dönemin Balkan coğrafyasına bakıldığında Hristiyan, Müslüman ve Yahudi gibi birçok dini kimliğin yanı sıra Sırp, Bulgar, Türk, Arnavut, Rum, Boşnak, Hırvat gibi ırkların, Osmanlı İmparatorluğu çatısı altında birlikte yaşadığını görmek mümkündür. 19. yüzyılın başlarından itibaren siyasal, kültürel ve dini temelli dönüşümlerin yaşanması ve özellikle 1830 yılında Yunanistan'ın başlatmış olduğu bağımsızlık hareketini kazanması sonucu Balkanlar, bir bütün olarak kalma özelliğini yitirmiştir. Dolayısıyla Yunanlıların kendileri adına aldıkları bu zafer, diğer ırka yahut dini kimliğe sahip olan insanlar için bir örnek teşkil etmiştir. Bunun yanı sıra dünyada yayılan milliyetçilik akımı ve devrimler de beraberinde, ele alınan coğrafya özelinde etnik kimlik temelli hareketlerin oluşumuna dair bir cesaret getirmiştir (Yıldırım, 2012, s. 76-77).

Uluslaşma sürecinin yanında Balkan göçünün zeminini hazırlayan diğer olay Osmanlı ile Rusya arasında geçen savaştır. Bu savaşla birlikte genişleme arzusu güden Rusya'nın savaşı kazanması hem Osmanlı'nın toprak kaybına uğramasını hem de uluslaşma bakımından diğer etnik kimliklerin harekete geçme isteğini arttırmıştır (Tekeli, 2007, s.450). Dolayısıyla "1877-1878 olaylarının, Balkan Yarımadası'nın ve Osmanlı devletinin etnik ve demografik bileşimi açısından yaygın sonuçları olmuştur. Bu olaylar sırasında çoğu Türk olmak üzere yaklaşık 250.000 ila 300.000 Müslüman öldürülmüş ve 1.5 milyon kadarı da Osmanlı topraklarına sığınmak zorunda kalmıştır." Balkan ülkelerinden bulunduğumuz topraklara doğru gerçekleşen göç, 1908-1909 yılları arasında tekrar artma eğilimi göstermiştir. 1913 yılında Balkanlarda ortaya çıkan savaş doğrultusunda gerçekleşen kitle akınıyla ise doruk noktasına ulaşmıştır. Yaklaşık 1.5 milyon Müslüman'a ev sahipliği yapan Makedonya ve Trakya bu tarihte Yunanistan, Bulgaristan ve Sırbistan karşısında kaybedilmiştir. Dolayısıyla bu tarihlerde ülkemize doğru ciddi ölçüde kitlesel göç meydana gelmiştir (Karpat, 2013, s.184-185). O tarihteki nüfus da göz önünde bulundurulacak olduğunda gerçekleşen kitlesel göçün ne kadar yoğun olduğunun kavranması olanaklı hale gelecektir. 19. yüzyılda gerçekleşen bu durumların yanına 20. yüzyılın ilk çeyreğindeki Balkan Savaşı'nı da eklediğimizde ortaya, Balkanlarda 19. yüzyılın ikinci yarısından başlayarak nihayete ulaşmaya yaklaşan bir sonuç çıkmaktadır. Bu minvalde zaman bakımından aralarında birkaç on yıl farklılık içeren ancak konum bakımından aynı bölgelerden gelen göçlerin varış noktalarında birtakım etkiler yarattığını belirtmemiz mümkündür.

Balkanlardan Türkiye'ye doğru gerçekleşen göç dalgası Cumhuriyet döneminde de devam etmiştir. Dönemin önemli kitlesel göç hareketlerinden biri, Yugoslavya ve Makedonya'da yaşayan Türklerin Türkiye'ye gelişinde yaşanmıştır. İlk göç 1924 yılında gerçekleşmiştir ve bunu 1936 ve 1953 yılında yaşanan göç dalgaları izlemiştir. Yugoslavya'dan Türkiye

Cumhuriyeti'ne toplam olarak 305.158 kişi göç etmiştir (Kanar ve Doğan, 2020, s.96). Bunların yanında Cumhuriyetin ilk on yılında sadece Bulgaristan'dan Türkiye'ye göç eden sayısı 101.537'e ulaşmıştır (Geray, 1961, s.13). Bu göç akımı İkinci Dünya Savaşı sürecine kadar da devam etmiş ve bu dönemde de yaklaşık 100 bin göçmen daha Türkiye'ye yerleşmiştir (Geray, 2019, s.21). İkinci Dünya Savaşı sonrasında bu göç eğilimi zayıflamıştır. Ancak 1950-1951 yıllarında tekrar ivme kazanmıştır. Bulgar yönetiminin uyguladığı tek tipleşme siyasetine engel olarak görülen Bulgaristan'daki yaklaşık 200.000 Türk zorunlu göç tabii tutulmuştur (Çolak, 2013, s.113).

Şüphesiz ki Balkan coğrafyasından Türkiye'ye doğru gerçekleşen kitlesel içerikli göçler bunlarla sınırlı değildir. Özellikle 1923 yılındaki Yunanistan'la Mübadele göçü ve 1989 yılında yaşanan Bulgaristan göçü de Balkan coğrafyası içindeki ülkelerden hareketle yaşanmıştır. Ancak etkisi, yoğunluğu ve önemi açısından bu göçlerin ayrı başlıklar halinde verilmesi çok daha uygun olacaktır.

Mübadele Göçü

Osmanlı İmparatorluğu'nun 19. yüzyılda yoğun bir şekilde kaybettiği topraklara dair sorunlardan bir tanesi de artık farklı bir ülkenin sınırları içerisine giren topraklarda ciddi sayıda Müslüman/Türk nüfusun kalmış olmasıdır. Özellikle Balkanlarda ortaya çıkan bu sorun en çok Yunanistan ile yaşanmıştır. Diğer taraftan o dönemde Anadolu ve İstanbul'da ciddi sayıda bir Rum nüfusu mevcuttur. Dolayısıyla iki ülke, topraklarında bulunan nüfusun mübadele aracılığıyla göç ettirilmesi gerektiğine kanaat getirmiştir (Tepealtı, 2019, s.91). Görüldüğü üzere göç, yaşadığımız ülkenin kuruluş aşamasında dahi cereyan eden bir olgudur. Aslında mübadele, daha önce gerçekleştirilmesi planlanan ve ilk olarak Bulgaristan ile yaşanan bir süreçtir. Ancak yoğunluk, nitelik ve uluslararası bir zeminde gerçekleşmesi bakımından ele alınacak olduğunda tam anlamıyla Yunanistan'la koordineli olarak gerçekleşmiştir. Osmanlı'nın yıkılmasına doğru çıkan savaşlar doğrultusunda Bulgaristan ile tamamlanmayan nüfus değiştirme adımları, Birinci Dünya Savaşı yüzünden Yunanistan'la da yarım kalmıştır. Dolayısıyla yukarıda da belirttiğimiz gibi mübadelenin gerçekleşmesi için Kurtuluş Savaşı'nın kazanılması ve Lozan görüşmelerinin beklenmesi gerekmiştir (Bozdağlıoğlu, 2014, s.13). Kurtuluş savaşının ülkemiz adına zaferle sonuçlanması resmi bir diplomatik zafer gerekliliğini doğurmuştur. İki toplum arasında birbirlerine karşı duyulan güvensizlik ve karşılıksız nefret gibi duygular, mübadelenin görece kabul edilebilir olmasına katkı sağlamıştır. Hatta meseleye daha derin bir açıdan yaklaşacak olursak, mübadele anlaşması bir bakıma ulusal ve uluslararası alanda siyasi, ekonomik ve toplumsal olarak birçok problemle yüzleşmiş ve yüzleşmeye de devam etmesi muhtemel olan iki devletin, içlerinde potansiyel bir risk barındırmamak için önlem alma çabasıdır (Sepetçioğlu, 2014, s.57; Emgili, 2017, s.34). Bu bağlamda bahsi geçen sebepler temelinde iki ülke arasında konuya ilişkin görüşmeler başlamıştır.

24 Temmuz 1923 yılına gelindiğinde ise iki ülke arasında gerçekleşen görüşmeler sonucu Lozan Anlaşması imzalanmış, Türkiye'de ve Yunanistan'da doğup büyüyen yüz binlerce insan, hükümetler arasında kabul edilen protokol gereğince mecburi bir göç sürecine tabi tutularak doğdukları, büyüdükleri ve yaşadıkları topraklardan zorunlu olarak ayrılmıştır (Emgili, 2017, s. 30). Bu protokol kapsamında Yunanistan'da yaşayan Müslüman Türkler(Batı Trakya'da ikamet edenler hariç) ile Türkiye'de yaşayan Rumlar (İstanbul'da bulunan Rumlar hariç) mübadele esasına dayalı olarak zorunlu göç tabii tutulmuştur. Sözleşme gereğince Türkiye'ye 384.000 civarında mübadil göç etmiştir (Geray, 1961, s.12; Kirişçi, 1999, s.43). Bu bağlamda da kurulma aşamasında olan Türkiye'nin özellikle ekonomik, sosyal ve kültürel hayatını ciddi ölçüde etkilemiştir.

Mübadele göçünün en önemli hususlarından birisi iskana yöneliktir. Ancak iskan konusu karmaşıktır. Çünkü ülkemizden Yunanistan'a giden nüfus daha fazla olmuştur. Gelenlerin yerleşmesi ve ülke ekonomisine katkıda bulunabilmesi alışık olduğu bir iklim ve üretim şeklinin

bulunduğu yerleşim alanlarında iskan edilmesi gerekmiştir. Bu bağlamda göçmenlerin iskanında öncelikli düşünce, göçmenlerin geldikleri coğrafyaya uygun ve halihazırda sahip oldukları meslekleri devam ettirebilecekleri imkanlar dahilinde yerleştirilmesi olmuştur. Bunun yanında ailelere, üretim alanına daha rahat ve kısa sürede katılabilmeleri adına tarla, bahçe, zeytinlik, bağ gibi araziler tahsis edilmiş; tohum yardımları yapılmıştır (Arı, 1932, s.132-134). Böylelikle hem gelen ailelerin barınabilecekleri hem üretim ilişkilerini kendi tüketim ve ihtiyaçları doğrultusunda gerçekleştirebilecekleri hem de ülke ekonomisine katkıda bulunabilecekleri bir planlama eşliğinde adımlar atılmıştır.

Kırdan Kente Göç (Kırsal Çözülme)

Türkiye’de mübadele göçü sonrası 1950’li yıllara kadar ciddi bir iç göç hareketi yaşanmamıştır. 1950’li yıllarla birlikte Türkiye kentleşmesinin veya göç hareketinin miladı olarak kabul edilen süreç başlamıştır. Bu süreç kapsamında ülkenin demografik ve sosyo-kültürel yapısında değişimler başlamıştır. 1950 yılı istatistiki verilerine bakıldığında ülke nüfusunun %25’i kentsel alanlarda yaşamışken, 2022 yılında bu oran %93’lere kadar yükselmiştir. Dolayısıyla Türkiye’nin yakın tarihinde milyonlarca insan yer değişim sürecini deneyimlemiştir. Yani ülke açısından çok ciddi bir dönüşüm yaşanmıştır. Bu dönüşümü tetikleyici temel unsur olarak Amerika’nın Marshall yardımı kapsamında tarımda oluşan makineleşme öne çıkmaktadır. Bunun yanında Akşit (1999)’in tespitleri son derece önemlidir. Yazara göre Türkiye kırsalının büyük dönüşümünü kavrayabilmek için 1960’lı yılların ortalarında yine Türkiye’de bu konuda yapılan araştırmaların temel sorunsalını anlamamız gerekmektedir. Bu araştırmalara bakıldığında 19. yüzyılda başta kıyı bölgelerde ve demir yolları temelinde başlayan, 2. Dünya Savaşı’ndan sonra diğer bölgelere doğru nüfuz etmeye devam eden kapitalistleşme süreci, 1960 ve 1970’lerde hızlanarak sürmüştür. O yıllarda köyler, az gelişmiş olarak nitelense de bazı dönüşümlere gebe kalmıştır. Hane içi, vergi ve kısıtlı olarak ihtiyaçlar temelinde yapılan üretim, yerini pazar ve meta için üretime bırakmış; buğday, arpa, meyve ve sebze gibi hane içinde tüketilen ürünlerin pazarlama oranları artmış; pamuk, tütün ve şeker pancarı gibi meta ürünlerinin üretimine geçilmiştir. Tarımsal alanda başta yalnızca öküz ve karasabanla yapılan üretim bir süre sonra at ve demir pulluğa, en nihayetinde ise yerini traktör ve diğer modern girdilere bırakmıştır (Akşit, 1999, s.173). Ancak yukarıda da belirtildiği üzere ülkenin üretiminden gelen refah payı her bölgeye eşit olarak dağılmamıştır. Yani her vatandaş, bahsi geçen üretim sistemi içerisinde, özellikle son aşama olan modern girdiler ve traktör sahibi olmak gibi durumlardan yararlanamamıştır. Aynı zamanda tarımda makineleşme kırsal alanda işsizliği arttırmıştır (Kaymal, 2017, s.1501). Diğer yandan o yıllarda insanların gözünde kır, makineleşme doğrultusunda ortaya çıkan işsizlik, toprağın parçalanması, verimsizleşmesi ve kan davaları gibi nedenler yüzünden itici bir alan olma özelliğine sahiptir. Kent ise ekonomi, sosyal hayat, sağlık ve eğitim gibi alanlarda imkan sağladığı düşünülen, cazibeli bir yer olarak görülmüştür (Sağlam, 2006, s.36). Dolayısıyla bu özellikler doğrultusunda kırdan yaşayan insanlar, kıran iticiliği, kentin ise cazibe merkezi olarak algılanmasından kaynaklı çekiciliği sebebiyle kitlesel bir göç hareketini meydana getirmiştir.

Bu göç, aynı zamanda ülkemizde bulunan şehirlerin yapısının da farklı bir noktaya evrilmesini sağlamıştır. Çünkü yukarıda da değinildiği üzere bir zamanlar nüfusun büyük bir çoğunluğu kırlarda yaşarken, yıllar birbirini izledikçe bu durum tersine dönmüştür. Hal böyle olunca kentlerde ciddi ölçüde sorunlar meydana gelmiştir. Az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin şehirleşme olgusu direkt olarak sanayileşme bağlamında gerçekleşmemiştir. Bu tarz, yani sanayileşme temelli olmayan şehirleşmeye ise “sanayileşmesiz şehirleşme” veya “çarpık şehirleşme” denilmektedir. Bu ülkelerde şehirler, altyapısız, sağlıksız, hukuki olmayan yapılar ve sefaletin hüküm sürdüğü mahalleler tarafından kuşatılmış; işsiz ve eğitimsiz kitlelerle dolmuştur. Ülkemizde 1950’li yıllarda yoğun bir şekilde yaşanan göç dalgasını da bu minvalde değerlendirmemiz mümkündür (Sağlam, 2006, s.37; Şen, 2014, s.245). Göç edenlerin büyük bir bölümü iş bulmakta güçlük çekmiş ve konut sorunu yaşamıştır. Göçmenler, bu durum karşısında gereklilik ve pratik çözüm bulma ihtiyacı hissiyatıyla altyapısız ve sağlıksız gecekondu inşaa

etmiş, olumsuz koşullar altında düşük gelirli ve uzun saatler süren işlerde çalışma eğilimi göstermiştir (İçduygu ve Sirkeci, 1999, s.252; Kaymal, 2017, s.1506). “*Yoksul göçmenler zaten iyi bir hayat kurma hayali ile geldikleri topraklarda formel yaşamın içine daha zor girdikleri için, enformel alanda sonuna kadar mücadeleyi seçmiştir* (Işık ve Pınarcıoğlu, 2011, s.75). Dolayısıyla o yıllarda enformel sektörde istihdam edilenlerin oranı epey yükselmiştir. Bu durum o dönemlerde, kırsal iticiliğine karşın kentin aslında pek de cazibeli bir yer olmadığına işaret etmektedir. Kentin çekici görüldüğü ancak içinde bulunan insanlara yetemediği bir ortamda kitlesel göçün meydana gelmesi farklı alanlarda sorunların ortaya çıkmasını ve göçün henüz gerçekleşmeden önceki sorunların artarak devam etmesini sağlamıştır. Kentsel altyapı kapasitesinin zorlanmasıyla içme suyu, toplu taşımadaki yetersizlik, kanalizasyon, hava ve gürültü kirliliği gibi sıkıntılar vuku bulmuştur (Özdemir, 2012, s.2). Dolayısıyla ülkemizde kentleşmenin ve planlamaların henüz gerçekleşmediği şehirler, göçle birlikte harmanlanmış ve belki de bugün dahi devam eden sorunlarla yüzleşmek durumunda kalmıştır.

Avrupa’ya İşgücü Göçü

Yukarıda belirtildiği gibi 1950’li yıllarda Türkiye açısından değişim ve dönüşüm mekanizmalarının belirdiği dönem başlamıştır. Bu değişim ve dönüşümü tetikleyen makineleşmenin kırsal alanda yarattığı istihdam fazlası nüfus, bu süreçle birlikte kentlere doğru yönelmiştir. Kentlerin bu nüfusu eritebilecek istihdam olanaklarına sahip olamaması, enformelleşme ve işsizliğin boy göstermesine yani işgücü fazlalığının oluşmasına neden olmuştur. Sürecin öte yanında ise II. Dünya Savaşında aktif nüfusunun büyük bir kısmını savaşta kaybetmiş olan Almanya başta olmak üzere Avrupa ülkelerinin işgücü açığı bulunmaktaydı. Bu sorun karşısında Türkiye, ilk olarak 1961 yılında Almanya ile İkili İşgücü Anlaşması imzalamıştır. Almanya ile yaklaşık on iki yıl süren anlaşma ile 1973 yılında yabancı işçi alımının durdurulduğu tarihe kadar sistemli şekilde işgücü göçü devam etmiş ve Türkiye, Almanya için işgücü pazarı vazifesi görmüştür. Bu süreci, 1964 yılında Avusturya, Belçika, Hollanda; 1965 yılında Fransa, 1967 yılında İsveç ve Avustralya ile yapılan anlaşmalar izlemiştir. 1961 yılında imzalanan anlaşmayla birlikte ilk yıl 1.476, ikinci yıl 11.185 kişi yurt dışına gönderilmiştir. 1973 yılına gelindiğinde bu sayı 132.674 kişiye çıkmıştır. Ancak yine 1973 yılında meydana gelen petrol krizi ve ekonomik darboğaz sebebiyle iş alanlarının küçültülmesi tercih edildiği için 1974 yılından sonra gönderilen işçi sayısında düşüşler meydana gelmiştir. 1961-1975 yılı arasında Avrupa’ya 797.434 işçi gitmiştir. Bunun 649.897 kişisi yani genel toplamın %81’i Almanya’ya giden işçilerden oluşmuştur (Yiğit, 2011, s.33). Dolayısıyla 1961 ila 1975 yılları arasında işçi sayıları genel anlamda yükseliş trendi hakimken, petrol krizi ve küresel ekonomik darboğaz sonucu işçi alımlarında düşüş trendi yaşanmıştır. Yine de bu durumun yasal yollarla gerçekleşen kısımda yer aldığını belirtmekte yarar vardır. Çünkü meselenin diğer kısmında sosyoekonomik durumlarını iyileştirmeyi amaçlayan göçmenler, birkaç yıl beklemek istemediği için farklı yollar denemiştir (Abadan-Unat, 2006, s.65). Bu yollardan biri günümüzde hem dünyada hem de Türkiye’de sıklıkla yaşanan düzensiz göçle ilintilidir. Diğer ise Almanya’da yapılan yasal düzenlemeler ile Türk işçilerine ailelerini yanlarına alma fırsatı yaratılmıştır. Bunların yanında 1980 askeri darbesi ile birlikte işçi göçüne ek olarak siyasi sığınma başvuruları da 1980 sonrasında artmıştır. Bütün bu süreç sonunda bugün sayıları yaklaşık 5 milyon olarak ifade edilen Türk vatandaşı Avrupa’nın çeşitli ülkelerinde yaşamlarını sürdürmektedir.

1989 Bulgaristan Göçü

Bulgaristan’da hükümet 1984 yılının Aralık ayı sonlarından itibaren ülke içerisinde yer alan Müslüman Türklere karşı “Bulgarlaştırma” politikası kapsamında birtakım asimilasyon adımları uygulamaya başlamıştır. Bu çerçevede Müslüman isimleri, Slav-Hristiyan isimlerle değiştirmeye zorlamıştır. İsim değiştirme sürecinin yanında devreye sokulan bir diğer uygulama da inançlara yöneliktir. Bu doğrultuda Bulgaristan’da bulunan camilerin kapatılarak yıkılması, oruç ve sünnet gibi geleneklerin engellenmesi hatta cenazelerin Müslüman adetlerine göre

mezarlara gömülmesini içeren İslami edimler yasaklanmıştır. Batı kaynaklarına göre isim değişikliği uygulaması süresince buna karşı çıkanlar arasında binden fazla kişi ölmüş, binlercesi tutuklanmış ve birçok kişi Belene Adası'nda alıkonulmuştur (Karpat, 2013, s.407-412). Geline sürecin sonunda ise olayların iyice tırmanmaya başlamasıyla görüşmeler gerçekleştiren iki ülkenin hükümeti, kapıların açılması kararını almıştır. 1989 yılında iki ülkenin de sınır kapılarını açmasıyla birlikte göç süreci başlamıştır. Bu süreç 1989 yılının Ağustos ayına, Türkiye'nin sınır kapılarını kapatmasına kadar devam etmiştir (Kirişçi ve Karaca, 2015, s.302). Bu gelişmeyle birlikte 1980'lerin sonlarına doğru Jivkov hükümetinin uyguladığı baskıcı politikalar sonucu ülkeyi terk etmek zorunda kalan 320 bin Türk, Türkiye'ye geçiş yapmıştır (İçduygu ve Sirkeci, 1999, s.264-265). Bu göç, ülke içerisine akan yoğun, kitlesel bir insan akımını işaret etmektedir. Her ne kadar uzun yıllardır iç göç süreci ülke içerisinde yoğun bir şekilde yaşansa da dışardan gelen bu nüfus, mübadele göçünden sonra en yüksek sayıya ulaşan dış göç olma itibarına sahiptir.

1989 yılının Kasım ayında Jivkov hükümetinin yıkılması sonucu Bulgaristan'da birtakım yasal reformlar yapılmıştır. Bu dönemde asimilasyon politikalarının sonlanacağı düşüncesiyle 1990 yılında, 1989 yılında ülkemize gelen 125 bin kişi Bulgaristan'a geri dönmüştür (Adıgüzel, 2022, s.84). Şüphesiz ki bu durumu Türkiye'ye göç etmiş olan Bulgaristan Türklerinin Türkiye'de umduğunu bulamaması şeklinde de yorumlanması da mümkündür.

1990'lı Yıllar Ülke İçi Zorunlu Göç*

1990'lı yıllar Türkiye'de ekonomik sorunlara ek olarak toplumsal ve siyasal çatışmaların görüldüğü bir dönemdir. Bu sorunların kökeninde ise Türkiye'nin Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde 1980'li yılların başından itibaren yaşanan çatışma ortamıdır. Bu yıllarda bölgede yaşanan çatışma ortamından dolayı Cumhuriyet tarihinin en büyük zorunlu kitlesel göç hareketi yaşanmış ve bölgeden yüzbinlerce insan 1990'lı yıllarda Türkiye'nin Batısındaki kentlere doğru göç etmiştir. Bu göç hareketi, ülkenin geçmiş yıllarda deneyimlediği göç hareketlerinden gerekçe olarak farklılaşmaktadır. Zira bu yıllara kadar ülke içi göç hareketlerinin sosyo-ekonomik olan gerekçeleri can güvenliğine yani zorunlu göç gerekçelerine dönmüştür. Bu dönemde, Türkiye Büyük Millet Meclisi Göç Komisyonunun 1998 yılında yayımladığı Olağanüstü Hal Raporuna göre, Olağanüstü Hal bölgesi sınırları içerisinde toplam "3428" yerleşim birimi boşaltılmış ve "378.335" kişi istemleri olmaksızın zorunlu olarak göç ettirildikleri belirtilmiştir. Buna karşın Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etüdüleri Enstitüsü tarafından yapılan ve 6 Aralık 2006 tarihinde kamuoyu ile paylaşılan Türkiye Göç ve Yerinden Olmuş Nüfus Araştırması sonuçlarına göre ise 1990'lı yıllarda can güvenliği nedeniyle zorunlu göç edenlerin sayısı 953.680 ile 1.201.200 kişi aralığındadır. Bunun yanında İnsan Hakları Vakfı (2000) ve Göç Edenler Sosyal Yardımlaşma ve Kültür Derneği (GÖÇ-DER) (2002) gibi bazı sivil toplum kuruluşları ise verilen rakamları daha yüksek telaffuz etmektedir. Bu sivil toplum kuruluşlarına göre bu dönemde 4000 civarı yerleşim biriminden üç milyonun üzerinde kişi, 10 Temmuz 1987 tarihli Olağanüstü Hal Bölge Valiliği İhdası Hakkında 285 sayılı Kanun Hükmünde Kararname'nin, Olağanüstü Hal Bölge Valisine tanıdığı, "*yetkisi altında bulunan bölgede güvenlik nedeniyle köy, mezra ve benzeri yerleşim birimlerini boşalttırma, yerlerini değiştirme, birleştirme ve bu amaçla kamulaştırma ve diğer işlemleri görevinden ötürü yapabilme yetkisi çerçevesinde*" (TESEV, 2004, s. 4) zorunlu göç tabi olmuştur. Dolayısıyla Türkiye göç tarihinde vurgulanması gereken kitlesel bir içgöç süreci bu dönemde yoğun olarak yaşanmıştır.

2011 Suriyeli Göçü

2011 yılı Nisan ayında, Suriye'de yaşanan protesto olaylarının iç savaşa dönüşmesinden sonra, 22 milyondan fazla insanın yaşadığı Suriye'de, nüfusun yarısından fazlası yerinden edilmiştir. Bu

* Tümtaş (2007)'den uyarlanmıştır.

yerinden edilenlerin 5.664.886'sı ülkesini terk ederek komşu ülkelere sığınmıştır. Sığınılan ülkelerin başında ise, 911 km ile en uzun sınır, en çok sınır kapısının olması ve de Osmanlı'dan gelen tarihsel birliktelikler nedeniyle, Türkiye gelmiştir. 29 Nisan 2011 tarihinde Hatay'ın Cilvegözü sınır kapısından 252 kişilik grupla başlayan, Suriye'den Türkiye'ye karşı kitlesel göç hareketi, savaş mağduru herkese kapılarının açık olduğunu belirten "açık kapı politikası" ile durmaksızın devam etmiş ve bugün sayısı üç milyon altı yüz bini aşan bir mültecinin Türkiye'nin 7 bölgesine ve 81 iline yayılması ile sonuçlanmıştır (Tümtaş, 2020, s.82).

İçişleri Bakanlığına bağlı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü'nün kamuoyuyla paylaştığı verilere göre 2011 yılından itibaren Türkiye'ye gelip geçici koruma başvurusu yapanların sayısı 2021 yılında en yüksek seviye olan 3.737.369'a ulaşmıştır. Bu sayı 21 Eylül 2023 itibariyle 3.284.679'e düşmüştür. Bu göç, Türkiye'nin 7 bölgesindeki 81 ile yayılmasına rağmen özellikle bazı kentlerimizde çok daha yoğun olarak hissedilmektedir. Niceliksel olarak İstanbul, güncel rakamlarla en fazla Suriyeliyi barındıran kent konumundadır. İstanbul'daki Suriyeli sayısı 532.170 iken, Gaziantep'te 430.659, Şanlıurfa'da ise 310.698 kişidir. Oransal açıdan bakıldığında ise kayıtlı Suriyeli nüfusunun, ilde yaşayan toplam nüfusa oranının en yüksek olduğu kentler ise Kilis, Gaziantep, Hatay olarak sıralanmaktadır.

Burada önemle vurgulanmalıdır ki bu verilen rakamlar resmi, kayıtlı Suriyelileri kapsamaktadır. Kayıt dışı yani düzensiz Suriyeli göçmenlerle birlikte günümüzde Türkiye'de 4 milyon üzerinde Suriyeli olduğuna dair söylemler de akademik yazında sıklıkla yer almaktadır. Şüphesiz ki bu denli kitlesel bir göç, Cumhuriyet tarihinde Türkiye'nin niceliksel olarak aldığı en yüksek göç hareketini ifade etmektedir.

Afganistan'dan Göçler

Afganistan'da uzun yıllardır devam eden çatışma ve güvensizlik, siyasal ve ekonomik istikrarsızlığın en önemli sonucu milyonlarca Afganistan vatandaşının göç yaşamını deneyimlemesi olmuştur. Bu bağlamda 31 Ağustos 2021 tarihli Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği'nin verilerine bakıldığında Afganistan kaynaklı kayıtlı mülteci sayısının 2.221.828 olduğu görülmektedir. Afganistan merkezli göçlerde Türkiye'de hem transit hem de kalıcı göç hareketlerinde önemli ülkelerden biridir.

Bu göçlerin Türkiye'ye yansımalarının belirdiği ilk dönem Sovyetler Birliği'nin Afganistan'ı işgal ettiği süreçte oluşmuştur. Bu işgal sonrasında 5000 civarında Afganistan vatandaşı Türkiye'ye göç etmiştir (Cankara ve Çerez, 2020, s. 456). Sovyetler Birliği'nin çöküşünden sonra Talibanın yönetimi ele geçirmesi akabinde 11 Eylül saldırıları sonucunda ABD öncülüğündeki koalisyonca Afganistan'da başlatılan savaş ve ABD'nin ülkeden çekilmesi ve Talibanın tekrar yönetimi devralması sonucunda yine göç hareketleri yaşanmıştır. Ancak bu göç hareketlerinin büyük bir kısmı düzensiz göç hareketleri olmuştur.

Düzensiz göçmenlerin yanında Göç İdaresi Genel Müdürlüğü'nün verilerine bakıldığında, AB veya EFTA (Avrupa Serbest Ticaret Birliği) ülkelerine uluslararası koruma başvurusu yapan yabancılar arasında Afganlar öne çıkmaktadır. 2019 yılında uluslararası koruma başvurusu yapan 56.417 kişinin yaklaşık yarısı Afganistan kökenli yabancılarıdır. 2020, 2021 ve 2022 yıllarında da benzer eğilim devam etmektedir. 2022 yılında uluslararası koruma başvurusu yapan 33.246 kişinin 19.400'ü Afganistan'dan göç etmiştir.

Türkiye açısından asıl tartışma konusu olan husus, uluslararası koruma başvurusu yapan Afganistan vatandaşlarından ziyade düzensiz göçle ülkeye giriş yapanlardır. Yine Göç İdaresi Genel Müdürlüğü'nün düzensiz göçmen verilerine bakıldığında yakalanan 102.492 düzensiz göçmenden 43.182'si Afgan uyrukludur. 2015 yılından beri Türkiye'de yakalanan düzensiz Afgan göçmen sayısı 500 bini geçmiştir. Özellikle 2019 yılında 201.437 düzensiz Afgan göçmen yakalanmışken, 2020 ve 2021 yılında bu sayısının çok aşağılara düşmüş olması da verilerde dikkat çekmektedir. 2022 yılında ise Türkiye'de Afganistan'dan gelen 115.775 düzensiz göçmen yakalanmıştır. 2023 Eylül ayı itibariyle ise yakalanan düzensiz göçmen sayısı

48.810'a düşmüştür. Bu durumu bir yandan düzensiz Afgan göçmenlerin yakalanma korkusuyla gelmekten vazgeçtikleri şeklinde okumak mümkünken, öte yandan da sınırdan yakalanmadan geçtikleri şeklinde bir yoruma da imkan sunmaktadır. Nitekim UNHCR Türkiye verilerine göre uluslararası koruma başvurusu yapıp Türkiye'de sürecin sonuçlanmasını bekleyen Afganistan uyruklu sayısı 116.400 iken, Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan 20 Ağustos 2021 tarihinde yaptığı konuşmada Türkiye'de kayıt dışı 300 bin Afgan olduğunu belirtmiştir (Tümtaş, 2022, s. 345). Dolayısıyla buradan hareketle Türkiye'de yüzbinlerce Afgan göçmenin bulunduğunu belirtmek mümkündür.

SONUÇ YERİNE

Türkiye'nin yüzyıllık tarihi, yaşanan sayısız gelişmeyle birlikte göç olgusunun da doğrudan ve dolaylı birçok etkisini içermektedir. Daha Kurtuluş Savaşı dahi başlamadan önce akıbetinin ne olacağı belli olmayan topraklar, küçülmeye başlayarak göç almıştır. Kuruluş aşamasına yine göç-mübadele göçü- eşlik etmiştir. Planlı ve kontrollü büyüme doğrultusunda atılan yirmi yedi yıllık adımlar, 1950'li yıllarda ülke içinde gerçekleşen devasa yer değiştirme edimleriyle sekteye uğramıştır. Ülkede istihdam edilemeyen nüfusun bir kısmının Avrupa ülkelerine göç etmesi bir yandan şehirlerin işsizlik yükünü azaltmış olsa da arzulanan döviz akışını yeterince sağlayamamıştır. 1989 yılında Bulgaristan'daki soydaşların ülkeye dönme adımları, görece sağlıklı işlemiştir. 1990'lı yıllarda Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde şiddetlenen çatışma ortamı, bölgede bulunan insanların yerinden edilmesine sebep olmuştur. 2011 yılında başlayan Suriyeli göçü, gerçekleşmeye başladığı günden itibaren kendine zamanla yeni sıkıntı alanları yaratmış; bu alanlar yaşam deneyimi ve negatif söylemlerin artmasıyla güçlenerek aşılması güç duvarlara dönüşmüştür. Ve nihayetinde son yıllarda bütün bu göçlerin üzerine Afganistan kaynaklı çoğunluğu yasadışı yollarla ülkeye giren Afganistan vatandaşı göçmenler de eklenince, bazı kaynaklara göre Türkiye'de sayıları 10 milyonu aşan göçmen nüfus oluşmuştur.

Tüm bu süreçler göz önünde bulundurulduğunda ilk cümlemin haklılık boyutu gözler önüne serilmektedir. Yalnızca bir göç hareketinin bile etki süresi en az birkaç yılı bulurken ülkemizde yaşanan göç hareketlerinin sayıca fazla olması, takdir edileceği üzere onlarca yılı hatta belki de yüzyıllık tarihi göç olgusu doğrultusunda incelemenin gerekliliğini gün yüzüne çıkartmaktadır. Ayrıca burada göç hareketlerinin belli yılları kapsayan sınırlılıklara sahip olduğunu düşünmediğimizi belirtmekte yarar vardır. Türkiye'nin göç tarihine baktığımızda göç hareketlerinden kaynaklanan etkilerin iç içe geçerek girift bir yapıya büründüğünü fark etmek zor değildir. Çünkü henüz tamamlanmamış olan göç hareketlerinin üstüne sürekli olarak bir yenisi eklenmiştir.

Ülkemizin tarihi boyunca göçe olan yaklaşımı gerek eldeki imkansızlıklardan gerekse bilinçli bir şekilde genel olarak sığ kalmıştır. Daha planlı ve özenli gerçekleşmesi gereken göçlerden bazıları ne de olsa su yolunu bulur düşüncesinden mi kaynaklanmıştır bilinmez, özensiz gerçekleştiği için toplumsal alanda büyük gedikler açmıştır. Bugünden geçmişe bakmak elbette pek çok şeyin rahatlıkla söylenmesini sağlamaktadır. Çünkü göç hareketleri meydana gelmiş ve toplumsal yapıda ekonomik, sosyal, kültürel ve siyasal dönüşümler yaşanmış gibi görünmektedir. Oysa konu bu denli basit değildir. Çünkü sıklıkla belirtmeye çalıştığımız gibi göç hareketleri ekonomik, kültürel, sosyal ve siyasal alanlarda kısa zamanlı ve geçici değil, bilakis uzun zamanlı ve kalıcı etkiler yaratmaktadır. Dolayısıyla özellikle siyasal kurumlara düşen görev, şimdiye kadar ne olursa olsun bulunduğumuz günden itibaren yapıcı, kalıcı ve negatif etkileri olabildiğince bertaraf eden programlar geliştirmektir.

KAYNAKÇA

- ABADAN-UNAT, N. (2006). *Bitmeyen Göç Konuk İşçilikten Ulus Ötesi Yurttaşlığa*. 2. Baskı. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları
- ADIGÜZEL, Y. (2022). *Göç Sosyolojisi*. 5. Baskı. Ankara: Nobel Yayın.
- AKŞİT, B. (1999). Cumhuriyet Döneminde Türkiye Köylerindeki Dönüşümler. İçinde *75. Yılda Köylerden Şehirlere*, Oya Baydar (der.). ss. 173-186. İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.
- ARI, K. (1932). *İskan Tarihçesi*. İstanbul: Hamit Matbaası.
- ARI, K. (1999). Türkiye’de Mübadele Dönemi Toprak Mülkiyeti ve Tarımda Değişim. İçinde *75 Yılda Köylerden Şehirlere*, Oya Baydar (der.). ss. 97-114. İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.
- BOZDAĞLIOĞLU, Y. (2014). Türk-Yunan Nüfus Mübadelesi ve Sonuçları. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*. (180). ss. 9-32
- CANKARA Y. ve ÇEREZ O. (2020). Tarihsel Süreç İçerisinde Afganistan’ın Göç Sorunu ve Türkiye’ye Yansımaları. *Türk Dünyası Araştırmaları*, Cilt: 124 Sayı: 245, ss 447-460.
- EMGİLİ, F. (2017). Türk-Yunan Nüfus Mübadelesi Hakkındaki Araştırmalara Bir Bakış. *Tarih ve Günce*, 1 (1). ss. 29-54.
- ÇOLAK F. (2013). Bulgaristan Türklerinin Türkiye’ye Göç Hareketi (1950-1951). *Tarih Okulu* İlkbahar-Yaz 2013 Sayı XIV, ss. 113-145.
- GERAY C. (2019). *Türkiye’den ve Türkiye’ye Göçler ve Göçmenlerin İskanı, 1923-1961*. Ankara: Kalan Yayınları.
- GERAY, C. (1961). Türkiye’de Göçmen Hareketleri ve Göçmenlerin Yerleştirilmesi. *Amme Dergisi*. ss. 8-36.
- GÖÇ-DER, (Göç Edenler Sosyal Yardımlaşma ve Kültür Derneği), (2002). Zorunlu Göç Araştırma Raporu: 1999-2001, http://www.gocder.com/goc_raporu.doc Erişim Tarihi: 15.10.2006.
- Göç İdaresi Genel Müdürlüğü <https://www.goc.gov.tr/uluslararası-koruma-istatistikler> Erişim Tarihi: 29.09.2023.
- IŞIK, O. ve PINARCIOĞLU, M. M. (2011). *Nöbetleşe Yoksulluk Gecekondulaşma ve Kent Yoksulları: Sultanbeyli Örneği*. 8. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları
- İÇDUYGU, A. ve SİRKECİ, İ. (1999). Cumhuriyet Dönemi Türkiye’sinde Göç Hareketleri. İçinde, *75 Yılda Köylerden Şehirlere*, Oya Baydar (der.). ss.249-268. İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.
- KANAR H. E. ve DOĞAN C. (2020). Göç ve Göçmen Kavramlarından Hareketle, Bulgaristan’dan Türkiye Cumhuriyeti’ne Yapılan Kitlesele Göçler. *Balkan ve Yakın Doğu Sosyal Bilimler Dergisi*, 06 (03).
- KARPAT, K. H. (2013). *Osmanlı’dan Günümüze Etnik Yapılanma ve Göçler*, 2. Baskı, (çev. Bahar Tırnakçı). İstanbul: Timaş Yayınları.

- KARPAT, Kemal H. (2003). *Osmanlı Nüfusu (1830-1914) Demografik ve Sosyal Özellikleri*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- KAYMAL, C. (2017). Kırdan Kente Göçün Kültürel Sonuçları: Gecekondulaşma ve Arabesk. *Ulakbilge Sosyal Bilimler Dergisi*, 5 (15), ss. 1499-1519.
- KİRİŞÇİ, K. (1999). *Türkiye'ye Yönelik Göç Hareketlerinin Değerlendirilmesi, Bilanço 1923-1938*. İstanbul: Tarih Vakfı yayınları.
- KİRİŞÇİ, K. ve KARACA, S. (2015). Hoşgörü ve Çelişkiler: 1989, 1991 ve 2011'de Türkiye'ye Yönelen Kitlesel Mülteci Akınları. İçinde, *Türkiyenin Göç Tarihi 14. Yüzyıldan 21. Yüzyıla Türkiye'ye Göçler*. M. Murat Erdoğan ve Ayhan Kaya (der.), ss. 295-314. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- ÖZDEMİR, H. (2012). Türkiye'de İç Göçler Üzerine Genel Bir Değerlendirme. *Akademik Bakış Dergisi*. (30). ss. 1-18
- SAĞLAM, S. (2006). Türkiye'de İç Göç Olgusu ve Kentleşme. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları*. (5). ss. 33-44.
- SEPETÇİOĞLU, T. E. (2014). İki Tarihsel "Eski" Kavram, Bir Sosyo-Kültürel "Yeni" Kimlik: Mübadele Nedir, Mübadiller Kimlerdir? . *The Journal of Turkish Social Research*. (180), ss. 49-84.
- TEKELİ, İ. (2007). *Türkiye'nin Göç Tarihindeki Değişik Kategorileri, içinde Kökler ve Yollar*, Ayhan Kaya ve Bahar Şahin (der.), ss. 447-473. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- TEPEALTI, F. (2019). Lozan Nüfus Mübadelesi Göçleri ve Türk Mübadillerin İskânı. *Journal of Geography*. (39), ss. 89-98.
- TEPEKAYA M. (2006). 19. Yüzyılın İkinci Yarısında Kırım ve Kafkasya'dan Göç Hareketleri ve Saruhan (Manisa) Sancağı'na Göçler. *Türk Dünyası İncelemeleri*, Cilt: VI, Sayı 2, ss: 463-480.
- TÜRKİYE EKONOMİK VE SOSYAL ETÜDLER VAKFI, (2004). *Zorunlu İç Göç Sonrası Köye Dönüş Ön Rapor*, Hazırlayan: Fusün Üstel. İstanbul: TESEV Yayınları.
- TÜRKİYE İNSAN HAKLARI VAKFI (2000). *1998 Türkiye İnsan Hakları Raporu*, Ankara: TİHV Yayınları.
- TÜMTAŞ M. S. (2020). *Nöbetleşe Dışlanma Göç ve Sosyal Dışlanma Döngüsü*. İstanbul: İletişim.
- TÜMTAŞ M. S. (2022). Türkiye'ye Düzensiz Afgan Göçü: Zorunlu Göç Mü "İstila" Mı? . *Gaziantep University Journal of Social Sciences* 2022, 21(1), ss. 338-353.
- TÜMTAŞ M. S. (2007). *Türkiye'de İçgöçün Kentsel Gerilime Etkisi* (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi). Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, S.B.E. Muğla.
- TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ (1998). Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da Boşaltılan Yerleşim Birimleri Nedeniyle Göç Eden Yurttaşların Sorunlarının Araştırılarak Alınması Gereken Tedbirlerin Tespit Edilmesi Amacıyla Kurulan Meclis Araştırma Komisyonu

Raporu. Türkiye İstatistik Kurumu <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=49685>
E.Tarihi:12.09.2023

YILDIRIM, S. (2012). Balkan Savaşları ve Sonrasındaki Göçlerin Türkiye Nüfusuna Etkileri.
Cumhuriyet Tarihi Araştırma Dergisi, 8 (16), ss. 75-92

YİĞİT, K. (2011). İİBK'dan İşkur'a Yurtdışına İşçi Göçü. *İstihdamda 3İ Dergisi*, 3 (46).